

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 316.612+316.625]-053.6(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.66.69-74>

Наталія МАСЬ, канд. психол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-3940-3985

e-mail: 2005mas@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Наталія СТОРОЖУК, канд. психол. наук

ORCID ID: 0000-0003-1500-8374

e-mail: Storozhuk_natali@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Борис ЯКИМЧУК, канд. психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-3303-6478

e-mail: Boris18667@gmail.com

Уманський національний університет, Умань, Україна

ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АСОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

Вступ. У проблемі спрямованості виокремлюється взаємозв'язок спрямованості особистості з асоціальною поведінкою. Проблематика, пов'язана з індивідуально-типологічними відмінностями у структурі асоціальної спрямованості особистості, базується на розв'язанні двох класів завдань: виявленні домінуючого компонента структурної організації асоціальної спрямованості особистості тих, хто навчається, і визначенні чинників ризику й чинників-протекторів, які задають мішені профілактики девіантної поведінки, у тому числі проблемного використання тими, хто навчається, інтернету.

Методи. У роботі використано факторний аналіз, математико-статистичну обробку даних, кореляційний аналіз за Ч. Спірменом, аналіз значущості відмінностей у рівні вираженості кількісної ознаки в незв'язаних групах за критерієм U Манна – Уїтні, дані описової статистики. У дослідженні індивідуально-типологічних відмінностей структурної організації асоціальної спрямованості особистості здобувачів за допомогою факторного аналізу методом головних компонент взяли участь 144 юнаки / дівчини та підлітки віком від 11 до 25 років чоловічої ($n = 78$; малопроблемні – 38, середньопроблемні – 20, проблемні – 28) і жіночої ($n = 66$; малопроблемні – 34, середньопроблемні – 14, проблемні – 20) статі.

Результати. Найбільш значущі міжкомпонентні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) виявлено між мотиваційним і поведінковим компонентами. Активними виявилися показники мотиваційного компонента асоціальної структури особистості (прагнення до протистояння нормам і правилам, схильність до вживання психоактивних речовин, самокатування, схильність до прояву агресивності, антисуспільних дій) і поведінкового компонента (загальна агресія, фізична агресія, ініціатор і його помічник, антисоціальні, асоціальні, аутодеструктивні, агресивно-асоціальні прояви в реальному й віртуальному просторах).

Висновки. Однаковими у представників чоловічої та жіночої статей виявилися міжкомпонентні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) між когнітивним, емоційно-вольовим і поведінковим компонентами; між показниками гніву, ворожості та загальної агресії. Для особистостей з асоціальною спрямованістю чоловічої та жіночої статей характерною є наявність фізичної агресії (інструментальний складник агресії), гніву (афективний складник агресії) і ворожості (когнітивний складник агресії). В осіб асоціальної спрямованості жіночої статі виявлено негативну кореляцію ($p \leq 0,05$) між когнітивним і поведінковим компонентами асоціальної спрямованості особистості між прийняттям жіночої соціальної ролі й антисоціальною та агресивно-асоціальною віртуальною активністю.

Ключові слова: спрямованість, особистість, асоціальна поведінка, індивідуально-типологічні відмінності.

Вступ

Прояв девіантної поведінки є, на думку більшості дослідників, основною характеристикою асоціальної спрямованості особистості. Визначають термін "девіантна поведінка" різними, але близькими по суті поняттями: антигромадська орієнтація особистості; антисоціальна, асоціальна, кримінальна, криміногенна, протиправна спрямованість особистості; девіантна поведінка. Природа засвоєння, закріплення, а також умови прояву агресії, способи попередження та профілактики агресивної поведінки, статеві й особистісні аспекти описані в роботах низки дослідників (Allport, 1979; Maslow, 1949; Rogers, 2007). Природа асоціальності представлена в різних теоріях: аномалії та соціальної дезорганізації (Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс, У. Томас та ін.); стигматизації (І. Гофман, Р. Коллінз, Е. Лемерт та ін.); наукових концепцій: конфліктологічних (Р. Квінн та ін.); культурологічних (Р. Клаудорд, У. Б. Міллер, Л. Оулін, Е. Сатерленд та ін.).

Підставою для попередження асоціальної спрямованості та девіантної поведінки є психологічні теорії нормального та аномального розвитку особистості (Маслоу, 1949; Оллпорт, 1979; Роджерс, 2007), і праці, які розкривають психолого-педагогічні аспекти превентивної діяльності. Спрямованість – стрижнева психологічна особливість. Вона виокремлює взаємозв'язок спрямованості особистості з асоціальною поведінкою (Otto, 2024). Сутність індивідуально-психологічних особливостей особистості полягає у своєрідних властивостях її психічної активності (темперамент, характер, мотиваційно-потребова сфера), які утворюються через злиття індивідуальних біологічних і соціально набутих властивостей (Гуртовенко, 2025). Проблематика, пов'язана з індивідуально-типологічними відмінностями у структурі асоціальної спрямованості особистості, базується на розв'язанні двох класів завдань: виявленні домінуючого компонента структурної організації асоціальної спрямованості особистості тих, хто

навчається, і визначенні чинників ризику й чинників-протекторів, які задають мішені профілактики девіантної поведінки, у тому числі проблемного використання тими, хто навчається, інтернету (Краєва, 2018).

У теоретичних дослідженнях є низка цікавих сучасних напрацювань, але необхідно визнати, що теоретико-методологічний, психолого-педагогічний і змістовно-методичний аспекти детермінації та психокорекції асоціальної спрямованості особистості, зокрема в умовах сучасних закладів освіти, залишаються недостатньо дослідженими. Аналіз наукових джерел показав, що наявні підходи не дозволяють отримати цілісного уявлення про організацію та зміст асоціальної спрямованості особистості. До теперішнього часу відсутнє чітке визначення феномена асоціальної спрямованості особистості, немає ясних уявлень про систему її психологічної детермінації та специфіку прояву в різному віці.

Мета статті – розкриття диференційно-психологічних відмінностей структурної організації асоціальної спрямованості особистості.

Завдання: здійснення факторного аналізу методом головних компонент для виявлення індивідуально-типологічних відмінностей структурної організації асоціальної спрямованості особистості; опис особливостей прояву типів асоціальної спрямованості особистості з урахуванням домінуючого компонента; розгляд структурної організації асоціальної спрямованості особистості віком 11–25 років за ставевою ознакою.

Огляд літератури. На основі вивчення теоретичних джерел і результатів емпіричних досліджень були визначені такі особистісні детермінанти девіантної поведінки: розлади особистості (Р. Герріг, Ф. Зімбардо), агресивність, жадібність, брехливість, екстраверсія (Г. Айзенк), психотизм (Г. Айзенк, П. Хевен, А. Фарнхам, П. Алейсо, С. Норріс), низький інтелект, сугестивність і конформність (Н. Гуртовенко).

Методи. У роботі використано факторний аналіз. Математико-статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програмного пакету Statistica 12.0 і містила перевірку відповідності емпіричного розподілу до нормального розподілу. Також було застосовано кореляційний аналіз за Ч. Спірменом, аналіз значущості відмінностей у рівні вираженості кількісної ознаки в незв'язаних групах за критерієм U Манна – Уїтні й дані описової статистики.

Результати

Для аналізу індивідуально-типологічних відмінностей структурної організації асоціальної спрямованості особистості здобувачів було розроблено теоретичну модель асоціальної спрямованості особистості, а також такі основи:

- стадії виникнення, формування та закріплення асоціальної спрямованості особистості є тривалим процесом (первинний рівень – адаптація до асоціального середовища, негативне ставлення до прийнятих норм і правил; пограничний рівень – інтеріоризація та присвоєння норм асоціального середовища; критичний рівень – інтенсивне вживання в асоціальне середовище, згода і прийняття цінностей його представників, формування стійких зв'язків із членами кримінальної групи);

- асоціальна спрямованість трансформується у процесі онтогенезу та зростає у періоди вікових криз;

- асоціальна спрямованість особистості здобувачів пов'язана з деструктивним характером дитячо-батьківських відносин у сім'ї, ідентифікацією із батьком, який демонструє агресію щодо близького оточення, соціальним статусом підлітка у шкільному колективі, проблемним

використанням інтернету, реалізацією девіантної активності в реальному й віртуальному житті;

- важливе значення має ранній досвід девіантної поведінки;

- структурні компоненти асоціальної спрямованості особистості взаємопов'язані між собою і можуть впливати на поведінку залежно від деформації одного з компонентів;

- тип асоціальної спрямованості особистості об'єктів навчання виникає і складається під впливом зовнішніх чинників, як-от суспільно-політична ситуація, стан економіки, державна політика, ЗМІ та інтернет-ресурси, особливості сімейної системи, умови організації освітнього середовища, референтна група ровесників і статус у ній, а також внутрішніх чинників, таких як генетика, філософські погляди, ставлення до суспільних норм і правил, несформованість вольового контролю, деформація мотиваційної сфери.

У дослідженні індивідуально-типологічних відмінностей структурної організації асоціальної спрямованості особистості здобувачів за допомогою факторного аналізу методом головних компонент взяли участь 144 юнаки / дівчини й підлітки віком від 11 до 25 років, з них чоловічої статі ($n = 78$; малопроблемні – 38, середньо-проблемні – 20, проблемні – 28) і жіночої статі ($n = 66$; малопроблемні – 34, середньопроблемні – 14, проблемні – 20). Вибір вікового діапазону обумовлений тим, що розвиток асоціальної спрямованості в підлітковому та юнацькому віці особистісного розвитку має спільні психологічну та соціальну основи. Головна спільна риса – це криза ідентичності та переорієнтація із сім'ї на соціум, коли прагнення до самостійності за відсутності внутрішніх орієнтирів веде до порушення норм.

Наведено ключові спільні чинники для обох вікових періодів. Соціально-психологічні чинники – референтна група (вирахований вплив однолітків і неформальних груп); реакція емансипації – прагнення звільнитися від контролю дорослих (батьків, учителів); пошук ідентичності – експерименти з ролями та поведінкою, часто через протест; конформізм – сліпе підпорядкування правилам обраної групи, навіть кримінальної.

Особистісні та емоційні особливості: емоційна незрілість – імпульсивність, низький самоконтроль і слабка вольова регуляція; егоцентризм – фокус на власних бажаннях і нехтування почуттями інших; низька фрустраційна толерантність – невміння справлятися з невдачами чи стресом; проблеми з авторитетами – неприйняття вимог офіційних інституцій (школи, ЗВО, закону). Поведінкові прояви: потреба у визнанні – самоствердження через демонстративну, ризиковану або протиправну поведінку; дефіцит соціалізації – деформація системи цінностей і моральних орієнтирів; відчуження – почуття самотності та незрозуміння з боку суспільства, що штовхає до асоціальних субкультур.

Для виокремлення факторів було складено кореляційну матрицю (кількість перемінних – 41). Проведений факторний аналіз після повороту рішень методом Varimax виявив дванадцять факторів асоціальної спрямованості особистості, що мають високе факторне навантаження ($|a_{ij}| \geq 0,32$).

Перший фактор – делінквентність. До нього належать показники, отримані за допомогою опитувальника "Схильність до відхильної поведінки", що визначають схильність до: брехні (0,440); саморуйнування (0,876); агресивної та насильницької поведінки (0,857); контролю емоцій (0,888); делінквентності (0,911).

Другий фактор – агресивність. До нього належать показники, отримані за допомогою опитувальника Басса – Перрі: фізична агресія (0,774); гнів (0,795); ворожість (0,787); загальна агресія (0,978).

Третій фактор – сприйняття учнями виховних впливів батьків. До нього належать показники, отримані за допомогою опитувальника "Підлітки про батьків", що виявляє особливості сприйняття юнаками й підлітками виховних тактик батьків: директивність матері (0,518) і батька (0,621); автономність матері (0,539) і батька (0,615); ворожість матері (0,554) і батька (0,729); непослідовність матері (0,611) і батька (0,680).

Четвертий фактор – реальна й віртуальна девіантна активність. До нього належать показники, отримані за допомогою методики "Девіантна активність у реальному та віртуальному середовищах", що визначають специфіку девіантної активності юнаків і підлітків у реальному та віртуальному середовищах: асоціальна реальна активність (0,737); аутодеструктивна реальна активність (0,784); асоціальна віртуальна активність (0,664); аутодеструктивна віртуальна активність (0,653).

П'ятий фактор – активна позиція у структурі булінгу. Складається з показників, отриманих за допомогою методики "Булінг-структура", що відповідають типу рольової позиції у булінгу: ініціатор (0,702); помічник (0,703); жертва (0,593); настанови на соціально схвалювані висловлювання (0,597).

Шостий фактор – активний проблемний інтернет-користувач. Показники отримані за допомогою "Загальної шкали проблемного використання інтернету" і вказують на наявність негативних наслідків проблемного використання інтернету для фізіологічного та психологічного стану: перевага онлайн-спілкування (0,500); регулювання настрою (0,354); когнітивна поглиненість (0,758); компульсивне використання (0,741).

Сьомий фактор – копінг-стратегії у стресових ситуаціях. Складається з показників, отриманих за допомогою опитувальника "Копінг-поведінка у стресових ситуаціях", що вказують на переважання копінг-стратегій та емоційну нестійкість: нейротизм (0,445); копінг-стратегія, орієнтована на розв'язання проблеми (–0,736); копінг-стратегія, орієнтована на прояв емоцій (0,736); копінг-стратегія, орієнтована на уникнення невдач (0,482).

Восьмий фактор – схильність до адикцій. До нього належать показники, отримані за допомогою опитувальника "Схильність до відхильної поведінки", що вказують на схильність юнаків і підлітків до подолання норм і до адикцій: схильність до подолання норм і правил (0,727) і ворожість матері (0,734).

Дев'ятий фактор – позитивний інтерес батьків до потреб дитини. До нього ввійшли показники, отримані за допомогою опитувальника "Підлітки про батьків", що вказують на наявність психологічної підтримки й допомоги матері синові, гіперопіки дочки матір'ю, усвідомлення меж стосунків батька з дочкою, довірливих стосунків сина з батьком: позитивний інтерес матері (0,783) і батька (0,742).

Десятий фактор – високий соціометричний статус. Складається з показників, що вказують на авторитетну позицію серед однолітків, наявність доволі високої самооцінки, схильність співчувати й допомагати слабшим членам групи: захисник (0,684).

Одинадцятий фактор – орієнтація на соціальні відносини. Представлений показниками, отриманими за допомогою особистісного опитувальника Г. Айзенка, що вказують на схильність до дружньої взаємодії з оточуючими, соціалізованість, активну й енергійну поведінку: екстраверсія (0,663).

Дванадцятий фактор – спостерігач. Складається з показників, отриманих за допомогою методики на виявлення булінг-структури, що вказують на наявність ситуації булінгу в житті й негативних наслідків для психосоматичного здоров'я молодшої людини: спостерігач (0,574); негативні наслідки (0,567).

У табл. 1 подано пояснену дисперсію типів асоціальної спрямованості особистості. Виокремлені фактори можуть бути сформовані по-різному, при цьому вираженість окремих компонентів асоціальної спрямованості особистості дає можливість спрогнозувати ймовірність і ступінь вираженості проблемної поведінки, оскільки особистість з асоціальною спрямованістю спирається на сформовані компоненти й має закріплені девіантні патерни поведінки.

За аналогією з назвою виокремлених факторів було визначено шість багатовимірних типів структурної організації асоціальної спрямованості особистості (табл. 2).

Таблиця 1

Пояснена дисперсія типів асоціальної спрямованості особистості за методом повороту рішення Varimax (частка поясненої дисперсії – 59,629 %)

Аналізований тип	Фактори	Після повороту рішення		
		Дисперсія	% дисперсії	Накопичений %
Делінквентний	1	3,480	8,487	8,487
	8	1,672	4,078	46,928
Агресивний	2	3,152	7,689	16,176
Оцінний	3	3,113	7,594	23,770
	9	1,495	3,645	50,573
Кібердевіантний	4	2,235	5,450	29,220
	6	1,875	4,573	38,553
Статусний	5	1,952	4,760	33,980
	10	1,252	3,053	53,626
	12	1,213	2,958	59,629
Афективний	7	1,762	4,297	42,849
	11	1,249	3,045	56,671

Таблиця 2

Індивідуально-типологічні відмінності структурної організації асоціальної спрямованості особистості

Тип	Особливість прояву
Делінквентний	Особистість, схильна до антисуспільної протиправної поведінки, порушення соціальних норм і правил, вчинки якої завдають шкоди як окремому громадянину, так і суспільству в цілому. Проявляє себе у найкращому світлі. Неблагополучна особистість із підвищеною внутрішньою конфліктністю, схильна до самозвинувачення і самоушкодження, зниженою самооцінкою. Їй притаманна жертвовність, пов'язана з активною поведінкою, що провокує віктимність. Відрізняється готовністю реалізовувати агресивні тенденції у поведінці, схильна до вживання ПАР або безперервного фокусування на предметах або видах діяльності для досягнення яскравих емоцій
Агресивний	Особистість енергійна, з підвищеною вербальною активністю, схильна до прояву фізичної агресії, що супроводжується фізіологічним збудженням і підготовкою до реалізації агресії. Схильна до дратівливості, має виражену перевагу використання насильницьких способів для досягнення власних цілей. Її поведінка та інтереси сконцентровані на зовнішніх об'єктах. Переживаючи фрустрацію, вона, у першу чергу, звинувачує зовнішні обставини й соціальні умови та спрямовує власну агресію на інших людей. Її ворожість щодо людей і подій заснована на переживанні несправедливості й утиску, незадоволеності бажань
Оціночний	Особистість (син / дочка), яка при оцінюванні сприйняття виховних впливів батьків виокремлює такі особливості: диктат і відсутність емоційної прихильності матері до сина, відсутність турботи й опіки матері щодо доньки; чергування сили й надмірного альтруїзму у вихованні сина з боку матері; різкі переходи виховних впливів матері щодо доньки; скептичне ставлення до досягнень сина й відторгнення з боку батька; надмірна вимогливість та емоційно відкидаюче ставлення батька до доньки; деспотичність батька щодо сина; відгородженість батька від проблеми сім'ї; непередбачуваність із суперечливими тенденціями у вихованні дочки з боку батька; суперечливі непередбачувані форми виховання з боку батька до сина
Кібердевіантний	Особистість, яка проявляє девіантну активність у реальному та віртуальному середовищах. Активний інтернет-користувач з ознаками проблемного використання інтернету, такими як недостатня саморегуляція у мережі, зниження рівня інтенсивності емоційного переживання та розв'язання проблеми, наявність фізіологічного та психологічного дискомфорту, пов'язаного з неможливістю вийти в інтернет
Статусний (рольова позиція в булінгу)	Особистість займає активну позицію у структурі булінгу, яка визначає соціометричний статус особистості. Проявляє себе в найкращому світлі
Афективний	Особистість, що характеризується надзвичайною нервозністю, нестійкістю, лабільністю, низькими адаптаційними можливостями, схильністю до зміни настрою, почуттям провини, занепокоєності, депресивними реакціями, нестійкістю у стресових ситуаціях. Така особистість орієнтована на соціальні відносини, доброзичлива, має підвищену вербальну активність і енергійну поведінку, імпульсивна, активна, сприйнятлива. Унаслідок своєї чутливості та сприйнятливості схильна до втрати інтересу до життя, депресивних станів, відчуває труднощі конструктивного оцінювання складної життєвої ситуації. Переважають непродуктивні стратегії поведінки

Особливості прояву типів асоціальної спрямованості особистості з урахуванням домінуючого компонента:

- делінквентний тип – підвищена схильність до делінквентної, самопошкоджувальної, саморуйнівної поведінки, агресії та насильства, низький вольовий контроль емоційних реакцій, високі показники соціальної бажаності, а також схильність до адиктивної поведінки та подолання норм і правил (домінує мотиваційний компонент);
- агресивний тип – підвищені показники готовності до прояву фізичної агресії до оточуючих людей, гніву, що містить фізіологічне збудження і підготовку до агресії, і ворожості, заснованої на переживанні несправедливості й утиску, незадоволеності бажань (домінує поведінковий компонент);
- оціночний тип – визначається особливостями сприйняття виховних тактик батьків: директивність, автономність, ворожість, непослідовність, позитивний інтерес матері й батька (домінує когнітивний компонент);
- кібердевіантний тип – підвищені показники асоціальної реальної активності, аутодеструктивної реальної активності, асоціальної віртуальної активності, аутодеструктивної віртуальної активності; активний інтернет-користувач з ознаками проблемного використання інтернету, такими як перевага онлайн-спілкування. Регулювання настрою здійснюється за рахунок виходу в мережу; когнітивна поглиненість, компульсивне використання інтернету, недостатня саморегуляція і труднощі усвідомленого планування активності в мережі (домінує емоційно-вольовий компонент);
- статусний (рольова позиція в булінгу) тип – підвищені показники ініціатора, помічника, жертви, захисника і спостерігача у структурі булінгу, висока соціальна бажаність (домінує поведінковий компонент);
- афективний тип – підвищені показники нейротизму і копінг-стратегій, орієнтованих на прояв емоцій, знижені

показники копінг-стратегій, орієнтованих на розв'язання проблем, екстраверсія (домінують емоційно-вольовий і поведінковий компоненти).

У табл. 3 подано частоту прояву типів асоціальної спрямованості особистості юнаків і підлітків.

Таблиця 3

Типологія структурної організації асоціальної спрямованості особистості (n = 144)

Тип інтелектуальної діяльності особистості	Частота прояву	%
Делінквентний	17	11,5
Агресивний	33	23,2
Оціночний	28	19,5
Кібердевіантний	23	16,2
Статусний	19	13,0
Афективний	24	16,5

Далі розглянуто структурну організацію асоціальної спрямованості особистості віком 11–25 років за статевою ознакою. Математико-статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програмного пакету Statistica 12.0 і містила перевірку відповідності емпіричного розподілу до нормального розподілу, кореляційний аналіз за Ч. Спірменом, аналіз значущості відмінностей у рівні вираженості кількісної ознаки в незв'язаних групах за критерієм U Манна – Уїтні; також використовувалися дані описової статистики. Виявлені зв'язки й відмінності вважалися достовірними при досягненні рівня значущості ($p \leq 0,05$). Вибір непараметричних методів обґрунтований тим, що за критерієм Колмогорова – Смирнова емпіричний розподіл деяких субшкел використаних методик достовірно відрізняється від нормального ($p \geq 0,05$).

Дискусія і висновки

У структурі асоціальної спрямованості особистості чоловічої статі виявлено значущі міжкомпонентні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) між когнітивним та емоційно-вольовим компонентами й між мотиваційним і поведінковим компонентами. Виявлено позитивні кореляційні взаємозв'язки ($p \leq 0,05$) між когнітивним і емоційно-вольовим компонентами та показниками гніву й ворожості, когнітивною поглиненістю і компульсивним використанням, негативними наслідками проблемного використання інтернету; між когнітивним і поведінковим компонентами та показниками ворожості й загальної агресії; між емоційно-вольовим і мотиваційним компонентами та показниками негативних наслідків проблемного використання інтернету і схильністю до делінквентної поведінки; між емоційно-вольовим і поведінковим компонентами та показниками вольового контролю емоційних реакцій і аутодеструктивною реальною активністю, гнівом і загальною агресією; між мотиваційним і поведінковим компонентами та показниками схильності до подолання норм і правил і антисоціальною та асоціальною реальною активністю, аутодеструктивною віртуальною активністю; схильності до саморуйнівної, самопошкоджувальної поведінки й антисоціальної та асоціальної реальної активності, аутодеструктивної реальної активності; схильності до агресії та насильства й антисоціальної та асоціальної реальної активності, антисоціальної та агресивно-асоціальної віртуальної активності; схильності до делінквентної поведінки й антисоціальної та асоціальної реальної активності, аутодеструктивної реальної активності; схильності до агресії та насильства й позиції ініціатора булінгу, схильності до делінквентної поведінки й позиції ініціатора булінгу.

Виявлено достовірно значущі зв'язки ($p \leq 0,01$) у середині таких компонентів:

когнітивного: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками директивності й ворожості матері до сина, директивності матері й директивності батька, ворожості та непослідовності матері, ворожості матері й ворожості батька, автономності і непослідовності матері, автономності матері й ворожості батька, непослідовності і ворожості матері, непослідовності і автономності матері, непослідовності матері й ворожості батька, непослідовності матері й непослідовності батька, директивності і ворожості батька, ворожості і автономності батька, ворожості і непослідовності батька, автономності і непослідовності батька; емоційно-вольового: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками не виявлено;

мотиваційного: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками прагнення до подолання норм і схильністю до хімічних і нехімічних адикцій; самоушкодженням, жорстокістю і правопорушеннями; схильності до залежної поведінки й агресивними тенденціями, готовністю вчиняти делінквентні дії; схильності до саморуйнування та схильності до насильства, делінквентними формами поведінки; схильністю до агресії та делінквентними тенденціями;

поведінкового: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками загальної та фізичної агресії, емоційних копінг-стратегій і стратегій, орієнтованих на уникнення невдач, ініціатора й помічника у структурі булінгу; антисоціальної та асоціальної реальної активності й аутодеструктивною реальною активністю; антисоціальної та асоціальної реальної активності та антисоціальної та агресивно-асоціальної віртуальної активності; аутодеструктивної реальної активності та аутодеструктивної віртуальної активності; антисоціальної та агресивно-асоціальної віртуальної активності й аутодеструктивної віртуальної активності.

У структурі асоціальної спрямованості особистості жіночої статі виявлено значущі міжкомпонентні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) між когнітивним та емоційно-вольовим компонентами й між мотиваційним і поведінковим компонентами. Виявлено негативний кореляційний взаємозв'язок ($p \leq 0,05$) між когнітивним і поведінковим компонентами асоціальної спрямованості особистості та прийняттям жіночої соціальної ролі й антисоціальною та агресивно-асоціальною віртуальною активністю. Зазначено позитивні кореляційні взаємозв'язки ($p \leq 0,05$) між когнітивним та емоційно-вольовим компонентами та показниками гніву й ворожості, когнітивною поглиненістю та компульсивним використанням, негативними наслідками проблемного використання інтернету; між когнітивним і поведінковим компонентами та показниками ворожості й загальної агресії; між емоційно-вольовим і мотиваційним компонентами та вольовим контролем емоційних реакцій і схильністю до делінквентної поведінки; між емоційно-вольовим і поведінковим показниками гніву, загальної та фізичної агресії, регуляцією настрою та ініціатором; між мотиваційним і поведінковим компонентами та показниками схильності до подолання норм і правил і аутодеструктивною віртуальною активністю; між схильністю до саморуйнівної та самопошкоджувальної поведінки й аутодеструктивною реальною активністю; схильністю до агресії та насильства й антисоціальною та агресивно-асоціальною віртуальною активністю, аутодеструктивною віртуальною активністю, позицією помічника ініціатора булінгу, схильністю до делінквентної поведінки – і позицією ініціатора булінгу.

Виявлено достовірно значущі зв'язки ($p \leq 0,01$) у середині таких компонентів:

когнітивного: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками: позитивного інтересу матері й позитивного інтересу батька, директивності матері й ворожості батька, директивності матері й директивності батька, ворожості й автономності матері, ворожості і непослідовності матері, автономності й непослідовності матері, автономності матері й автономності батька, директивності та ворожості батька, директивності та непослідовності батька, ворожості та автономності батька, ворожості та непослідовності батька; емоційно-вольового: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками регуляції настрою і компульсивністю використання інтернету;

мотиваційного: значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками прагнення подолання правил і тенденціями до формування залежностей, схильністю до саморуйнування, агресії, порушення законів; схильністю до адикцій і тенденціями до саморуйнівної поведінки, жорстокості та злочинної поведінки;

поведінкового: достовірно значущий зв'язок ($p \leq 0,05$) між показниками загальної та фізичної агресії, емоційних копінг-стратегій і стратегій, орієнтованих на уникнення невдач, ініціатора булінгу, ініціатора й помічника в структурі булінгу, антисоціальної та асоціальної реальної активності й аутодеструктивної реальної активності, антисоціальної та асоціальної реальної активності й антисоціальної та агресивно-асоціальної віртуальної активності, аутодеструктивної реальної активності й аутодеструктивної віртуальної активності, антисоціальної та агресивно-асоціальної віртуальної активності й аутодеструктивної віртуальної активності.

Найбільш значущі міжкомпонентні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) виявлено між мотиваційним і поведінковим компонентами. Активними виявилися показники мотиваційного компонента асоціальної структури особистості (прагнення до протистояння нормам і правилам, схильність до вживання психоактивних речовин, самокатування, схильність до прояву агресивності, антисупільних

дій) і поведінкового компонента (загальна агресія, фізична агресія, ініціатор і його помічник, антисоціальні, асоціальні, аутодеструктивні, агресивно-асоціальні прояви у реальному й віртуальному просторах).

Однаковими у представників чоловічої та жіночої статей виявилися міжкомпонентні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) між когнітивним, емоційно-вольовим і поведінковим компонентами, між показниками гніву, ворожості та загальної агресії. Для особистостей з асоціальною спрямованістю чоловічої та жіночої статей характерною є наявність фізичної агресії (інструментальний складник агресії), гніву (афективний складник агресії) і ворожості (когнітивний складник агресії). В осіб асоціальної спрямованості жіночої статі виявлено негативну кореляцію ($p \leq 0,05$) між когнітивним і поведінковим компонентами асоціальної спрямованості особистості та прийняттям жіночої соціальної ролі та антисоціальною та агресивно-асоціальною віртуальною активністю.

Внесок авторів: Наталія Мась – застосування математико-статистичних методів для аналізу емпіричних даних; Наталія Сторожук – валідація даних, написання (оригінальна чернетка); Борис Якимчук – написання (перегляд і редагування).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Гуртовенко, Н. В. (2025). Соціально-психологічні засади корекції девіантної поведінки підлітків в умовах сучасних соціогенних викликів [дис. ... д-ра психол. наук, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Дала МОН України].

Natalia MAS, PhD (Psychol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-3940-3985,
e-mail: 2005mas@ukr.net,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Natalia STOROZHUK, PhD (Psychol.)
ORCID ID: 0000-0003-1500-8374,
e-mail: Storozhuk_natali@ukr.net,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Boris YAKIMCHUK, PhD (Psychol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-3303-6478,
e-mail: Boris18667@gmail.com
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

Краєва, О. А. (2018). *Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці*. Вид-во Іванченка І. С.

Allport, G. W. (1979). *The Nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co.

Durkheim, E. (1961). *Moral Education. A Study in the theory and application of the sociology of education*. The Free Press, New York Collier-Macmillan Limited.

Maslow, A. H. (1949). The expressive component of behavior. *Psychological Review*, 56(5), 261–272.

Merton, R. K. (1972). The Institutional Imperatives of Science. *Sociology of Science* (Ed. B. Barnes). Penguin Books.

Otto, K. (2024). *A contemporary Introduction*. Tailor & Francis.

Parsons, T. (1967). *Sociological theory and modern society*. Free Press.

Rogers, Carl R. (2007). *Counseling and Psychotherapy*. Rogers Press.

References

Allport, G. W. (1979). *The Nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co.

Durkheim, E. (1961). *Moral Education. A Study in the theory and application of the sociology of education*. The Free Press, New York Collier-Macmillan Limited.

Gurtovenko, N.V. (2025). *Socio-psychological principles of correction of deviant behavior of adolescents in the conditions of modern sociogenic challenges* [diss. 1st degree in psychology, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine] [in Ukrainian].

Kraeva, O. A. (2018). *Overcoming the identity crisis in adolescence*. Ivanchenko I. S. Publishing House [in Ukrainian].

Maslow, A. H. (1949). The expressive component of behavior. *Psychological Review*, 56(5), 261–272.

Merton, R. K. (1972). The Institutional Imperatives of Science. *Sociology of Science* (Ed. B. Barnes). Penguin Books.

Otto, K. (2024). *A contemporary Introduction*. Tailor & Francis.

Parsons, T. (1967). *Sociological theory and modern society*. Free Press.

Rogers, Carl R. (2007). *Counseling and Psychotherapy*. Rogers Press.

Отримано редакцією журналу / Received: 23.03.26

Прорецензовано / Revised: 10.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 21.05.26

Опубліковано / Published: 30.06.26

INDIVIDUAL-TYOLOGICAL DIFFERENCES IN THE STRUCTURAL ORGANIZATION

Background. Within the problem of personality orientation, the relationship between personality orientation and asocial behavior is emphasized. The issues related to individual-typological differences in the structure of the asocial orientation of personality are based on solving two types of tasks: identifying the dominant component in the structural organization of the asocial orientation of learners' personalities and determining risk factors and protective factors that define the targets for the prevention of deviant behaviour, including problematic Internet use among learners.

Methods. The following methods were employed: factor analysis; mathematical and statistical data processing; correlation analysis according to Charles Spearman; analysis of the significance of differences in the level of expression of quantitative indicators in unrelated groups using the Mann-Whitney U test; and descriptive statistical analysis. The study of individual-typological differences in the structural organization of the asocial orientation of learners' personalities using factor analysis by the principal components method involved 144 young people and adolescents aged 11 to 25 years, including males ($n = 78$; low-problem – 38, moderately-problematic – 20, problematic – 28) and females ($n = 66$; low-problem – 34, moderately-problematic – 14, problematic – 20).

Results. The most significant intercomponent relationships ($p \leq 0,01$) were identified between the motivational and behavioural components. The active indicators were the indicators of the motivational component of the asocial personality structure (the desire to oppose norms and rules, tendency toward aggression, antisocial actions) and the behavioural component (general aggression, physical aggression, initiator and accomplice behavior, antisocial, asocial, autodestructive, and aggressive-asocial manifestations in real and virtual spaces).

Conclusions. Similar intercomponent relationships ($p \leq 0,01$) between the cognitive, emotional-volitional, and behavioural components, as well as between the indicators of anger, hostility, and general aggression, were identified among both male and female representatives. Individuals with an asocial orientation, regardless of gender, were characterized by the presence of physical aggression (the instrumental component of aggression), anger (the affective component of aggression), and hostility (the cognitive component of aggression). Among females with an asocial orientation, a negative correlation ($p \leq 0,05$) was identified between the cognitive and behavioural components of the asocial orientation of personality, specifically between the acceptance of the female social role and antisocial and aggressive-asocial virtual activity.

Keywords: orientation; personality; asocial behaviour; individual-typological differences.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.